

şevâhid. İzzeddin ez-Zencânî'nin *el-'İz-zî fi't-taşrif* adlı eserine Sa'deddin et-Tef-zânî'nin yazdığı şerhte yer alan örneklerin (şevâhid) şerhidir (nşr. Şa'bân Salâh, Kahire 1409/1989). 13. *Bahrü'l-'avvâm fimâ eşâbe fihi'l-'avâm*. Halk dilinde geçen ve galat sanılan bazı kelimeler hakkında olup eser İzzeddin et-Tenûhî (bk. bibl.) ve Şa'bân Salâh tarafından (Kahire 1410/1990) yayımlanmıştır. 14. *Nûrû'l-insân fi'stikâki lafzi'l-insân* (nşr. Reşîd Abdurrahman el-Ubeydî, *Mecelletü'l-üstâz*, 1/3 [Bağdad 1980], s. 137-179). 15. *Kuĥlû'l-'uyûn en-nücl fi ĥalli mes'et-i'l-kuĥl*. Nahivle ilgili olan eserin bir nüshası İskenderiye'de el-Mektebetü'l-Belediyye'de kayıtlıdır (Fünûn, nr. 177/2). 16. *Âkdü'l-ĥalâş fi naĥdi kelâmi'l-ĥavâş*. Nihâd Hassûbî Sâlih, üzerinde yüksek lisans çalışması yaptığı bu eseri (1983, Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi) *Cühûdü İbni'l-Hanbelî el-luġaviyye* adlı kitabı içinde neşretmiştir (Beyrut 1407/1987, s. 141-359). 17. *el-Mensûrû'l-'ûdî 'ale'l-Manzûmi's-Su'ûdî*. Ebüssuûd Efendi'nin "el-Kasidetü'l-mîmiyye"sinin şerhidir (Princeton Ktp., nr. 4149, vr. 26^b-46^b). 18. *Dîvân*. İbnü'l-Hanbelî'nin öğrencisi Ahmed b. Mellâ eş-Şâfî tarafından derlenen eserin bir nüshası Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bulunmaktadır (McCâmî, nr. 85). 19. *Tuĥfetü'l-efâzîl fi sî-nâ'ati'l-fâzîl fi'l-inşâ'* (Çorum İl Halk Ktp., nr. 3111/3; bk. Şeşen, I, 76). 20. *el-Ĥaddâ'î-ku'l-ünsiyye fi keşfi'l-ĥakâ'îki'l-Endelüsiyye fi'l-'arûz*. Ebü'l-Ceyş el-Ensârî el-Endelüsî'nin *Arûzü'l-Endelüsî* adlı eserinin şerhi olup müellif hattı nüshası Halep'te el-Mektebetü'l-Halviyye'de kayıtlıdır (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 496). 21. *Sehmü'l-elĥâz fi vehmi'l-elfâz*. Hâtim Sâlih ed-Dâmin tarafından önce *Mecelletü Mecma'i'l-'ilmiyyi'l-'Irâki*'de (bk. bibl.), daha sonra müstakil olarak (Beyrut 1405/1985) yayımlanmış, ayrıca *Er-bâ'a kütüb fi't-taĥşîhi'l-luġavî* adlı kitabın içerisinde neşredilmiştir (Beyrut 1407/1987). 22. *Risâle fi'l-muttaşil ve'l-munfaşil*. Secde sûresinin 7. âyetinin 'rab ve tefsiri hakkında olup müellifin, *Ta'likâ 'alâ Tefsiri'l-Beyzâvî* (*Keşfü'z-zunûn*, I, 193) ve *Risâle fi ĥalli iglâkı mâ fi'l-Beyzâvî mine't-efsîr fi ĥavlihi te'âlâ "el-lezî aĥsene külle şey"* adlı eserleriyle aynı kitap olmalıdır. Risâle Nihâd Hassûbî Sâlih tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). Nâşirin, risâlenin Zemâşerî'nin *el-Keşşâf*'ındaki aynı âyetin tefsiriyle ilgili olduğunu söylemesi doğru değildir. 23. *el-Fevâ'idü's-sirriyye fi Şerhi'l-Muĥad-*

dimeti'l-Cezeriyye. İki nüshası Süleymaniye (Şehid Ali Paşa, nr. 2766; Kadızâde Ahmed, nr. 13), birer nüshası da Beyazıt Devlet (Bayezid, nr. 183, vr. 49^b-130^a), Edirne Selimiye (nr. 55) ve Princeton (nr. 3989) kütüphanelerinde bulunmaktadır. 24. *Ķafvü'l-eşer fi şafvi 'ulûmi'l-eşer*. Hadis usulüne dair olan kitap ilk defa Kahire'de (1326), daha sonra Abdülfettâh Ebû Gudde tarafından Muhammed Mur-tazâ ez-Zebîdî'nin *Bülġatü'l-erib fi muş-talaĥi âşâri'l-ĥabîb* adlı eseriyle birlikte (Beyrut 1408) yayımlanmıştır. 25. *Risâle fi şerhi ĥadîs "iĥtece Âdem Ebü'l-Beşer..."* (Princeton Ktp., nr. 4319). 26. *Tervi-yetü'z-zâmî fi tebrî'eti'l-Câmî*. İbnü'l-Hanbelî bu eserinde Rûhullah el-Kazvî-nî'nin, şeyhi Abdüllatif b. Abdülmü'min el-Câmî hakkındaki bazı iddialarına cevap vermiştir (Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 496). 27. *Kenzü men ĥacâ ve 'ammâ fi'l-aĥâci ve'l-mu'ammâ* (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1520). Bizzat müellifin *Ķamzü'l-'ayn ilâ kenzi'l-'ayn* (*Ķurrü'l-'ayn ilâ kenzi'l-'ayn*) adıyla şerhettiği kitabın 965 (1558) tarihli müellif nüshası Halep'te Mer'î Paşa el-Mellâh'ın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. 28. *Ünmûzecü'l-'ulûm li-zevi'l-beşâ'ir ve'l-fühûm*. Yirmi ilim dalyıla ilgili bazı meselelere dairdir (Princeton Ktp., nr. 4319, vr. 43^a-58^b). 29. *Ĥadâ'îku aĥdâki'l-ezhâr ve meşâbihu en-vâri'l-envâr*. On bölümden meydana gelen eser lugat, sarf, nahiv, bed'î, tarih, siyer, fıkıh, hadis, tefsir ve havas ilimleri hakkında olup Kanûnî Sultan Süleyman'a ithaf edilmiştir. Eserin, 946 Rebülevvelinde (Temmuz-Ağustos 1539) müellifin babası İbrâhim b. Yûsuf tarafından istinsah edilen eksik bir nüshası Princeton Kütüphanesi'nde (nr. 590), diğer bir nüshası da Berlin Staatsbibliothek'te (nr. 8419) kayıtlıdır. 30. *ed-Dürerü's-sâti'a fi'l-edvi-yeti'l-ĥatî'a*. 135 beyitlik bu kaside, Ebû Bekir er-Râzî'nin *Bür'ü's-sâ'a'sının* şerhidir (Berlin Staatsbibliothek, nr. 6308, vr. 236-246). 31. *Zübâletü's-sirâc 'alâ Risâleti's-Sirâc*. Secâvendî'nin *el-Ferâ'izü's-Sirâciyye*'si üzerine Seyyid Şerîf el-Cür-cânî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (Beyazıt Devlet Ktp., Bayezid, nr. 2601, Veliyyüddin Efendi, nr. 1592; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2718/2).

İbnü'l-Hanbelî'nin diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: *Şerĥu İşâgüci*, *Mesâbiĥu erbâbi'r-riyâse ve mefâtiĥu eb-vâbi'l-kiyâse*, *el-Cevâhirü'l-münşe'ât fi'l-cevâri'l-münşe'ât*, *Risâle teştemil 'alâ cümleti mâ yehvâhü's-sâmî' li-ĥaş-di teşnifi'l-mesâmî'*, *el-Kenzü'l-muĥzar*

fi'stiĥrâci'l-mużmer, *Lübbü'l-ĥaşidîn*, *el-Maĥlûbü'l-ĥânî fi's-seferi's-Süley-mânî*, *Merte'u'z-zübâ'* ve *merbâ'u ze-vi's-şubâ'*, *Vesîletü'l-maĥlûm li-taĥşî-li'l-'ulûm*.

BİBLİYOGRAFYA :

Radiyyüddin İbnü'l-Hanbelî. *Ķafvü'l-eşer fi şafvi 'ulûmi'l-eşer* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1408, neşreden giriş, s. 8-30; a.mlf., *Risâle fi'l-muttaşil ve'l-munfaşil* (nşr. Nihâd Hassûbî Sâlih, *el-Mevrid* içinde), XVI/1, Bağdad 1987, s. 77-84; a.mlf., *Bahrü'l-'avvâm fimâ eşâbe fihi'l-'avâm* (nşr. İzzeddin et-Tenûhî, *MMIAdm.* içinde), XV/3-4 (1937), s. 85-97; a.mlf., *Sehmü'l-elĥâz fi vehmi'l-elfâz* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, *MMLAĖr.* içinde), XVII/45 (1413-14/1993), s. 51-65; Atâi, *Zeyli Şekâik*, II, 45; Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 42-43; Kâtib Çelebi, *Sülemü'l-vüşûl ilâ taĥakâti'l-fühûl*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1887, vr. 188^a; a.mlf., *Keşfü'z-zunûn*, I, 193; II, 1135, 1520, 1825; Hafâci, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 169-170; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 365; *Sicill-i Os-mânî*, IV, 116; Suter, *Die Mathematiker*, s. 190; Râgib et-Tabbâh, *I'lâmü'n-nübelâ' bi-târîhi Ĥalebe's-şehbâ'*, Halep 1344/1926, VI, 59-68; Kâmil el-Gazzî, *Nehrü'z-zeheb fi târihi Ĥaleb*, Halep 1345, I, 8; Serkis, *Mu'cem*, I, 253; Brockelmann, *GAL*, II, 368; *Suppl.*, II, 495-496; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-maĥtûâtü'l-'Arabîyye fi mektebâti Türkiye*, Beyrut 1975, I, 76; R. Mach, *Catalogue of Arabic Manuscripts in the Garrett Collection Princeton University Library*, Princeton-New Jersey 1977, bk. İndeks; D. A. King, *Fihrisü'l-maĥtûâtü'l-'ilmiyyeti'l-maĥfûza bi-Dâri'l-kütübî'l-Misriyye*, Kahire 1986, II, 907, 910, 978-979; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 300-301; Ömer Ferruh, *Me'âlimü'l-edebî'l-'Arabî fi'l-'aş-ri'l-ĥadîs*, Beyrut 1985, I, 366-377; Nihâd Hassûbî Sâlih, *Cühûdü İbni'l-Hanbelî el-luġaviyye ma'a taĥkiki Kitâbihi 'Akdü'l-ĥalâş fi naĥdi kelâmi'l-ĥavâş*, Beyrut 1407/1987, s. 9-137; Oliver Kahl, "İbn al-Hanbalî's Traktat Über die Etymologie von Arab. İnsan", *Orientalia Lovaniensia Periodica*, XIX, Leuven 1988, s. 197-208.

CEVAT İZGİ

İBNÜ'L-HANEFİYYE

(bk. MUHAMMED b. HANEFİYYE).

İBNÜ'L-HANNÂT

(ابن الحنات)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Süleymân er-Ruaynî el-Kurtubî (ö. 437/1045)

Şair, edip ve tabip.

Kurtuba'da (Cordoba) doğdu. Babası Kurtuba'da buğday (hınta) ticareti yaptığı için İbnü'l-Hannât lakabıyla tanındı. Soyu, Yemen kabilelerinden Himyer'in kolu Zûruayn'e dayandığından Ruaynî nisbesiyle bilinen İbnü'l-Hannât doğuştan gör-

me kusurlu olduğu, tahsil hayatından sonra gözleri tamamen kapandığı için "kefif, mekfûf, a'mâ, darîr", muhtemelen tıbbî teşhislerinden isabetli görüşler ortaya koymasına sebebiyle de "başîr" lakabıyla anılır (Humeydî, s. 53). İbnü'l-Hannât iyi bir tahsil gördü. Kurtuba'nın ileri gelen ailelerinden Benî Zekvân kendisini himaye edip geçimini üstlenince tamamen ilme yöneldi. Edebiyat, şiir ve belâğatın yanı sıra tıp, astronomi, astroloji, felsefe ve mantık alanlarında derin bilgi sahibi oldu. Mantık ve felsefeye aşırı derecede ilgi duyan İbnü'l-Hannât'ın inançsız olduğu iddia edilerek baskı altında tutulması kişiliği üzerinde olumsuz etkiler bıraktığı gibi Kurtuba'dan sürülmesine veya Kurtuba'yı terketmek zorunda bırakılmasına da yol açtı. İbnü'l-Hannât'ın, bir süre Kurtuba'ya hâkim olan Şii Hammûdî sülâlesine yakınlığı neticesinde Şii'lik'le itham edilmesi yüzünden veya Kurtuba'nın Fars asıllı yeni hâkimi Ebû Hazm Cehver'den korktuğu için kaçtığı da zikredilmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 123).

İbnü'l-Hannât, 407'de (1016) Kurtuba'nın yönetimini eline geçirip 413 (1022) yılına kadar şehri yöneten Şii Hammûdî hânedarıyla yakın ilişki içinde oldu; onlar için methiyeler yazdı. Bu dönemde kaleme aldığı şiirlerde Hz. Ali yanlısı ifadelerle rastlanmaktaysa da kendisi gerçek bir Şii olarak tanınmadı. Hatta bir ara Emevî Halifesi III. Hişâm Mu'ted-Billâh tarafından kâtip olarak da tayin edildi. 413'te (1022) Hammûdîler'den Kâsım b. Hammûd ile oğlu Muhammed el-Mehdî ve torunu Kâsım el-Vâsîk Kurtuba'dan Cezîretülhadrâ'ya (Algeciras) sürüldü ve bu hânedan 450 (1058) yılına kadar burada yönetimi elinde bulundurdu. İbnü'l-Hannât, 431'de (1040) kendisine yapılan baskılara dayanmayıp Kurtuba'dan kaçarak Cezîretülhadrâ'ya gitti ve Muhammed el-Mehdî'ye sığındı; onun için methiye yazdı (İbn Saîd el-Mağribî, I, 121-122). Kurtuba'yı yöneten Emevî Veziri Ebû Hazm Cehver'in 435 (1043) yılında vefatı üzerine şehre dönmek ümidiyle Cehver için mersiye kaleme aldı ve yerine geçen oğlu Ebû'l-Velîd Muhammed'in yönetimini kutlayan bir mektup gönderdi. Ancak Kurtuba'ya dönme imkânı bulamadı. Hayatının son yılında Batalyevs (Badajos) emirliğine getirilen Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer b. Eftas'a emirliğini kutlamak üzere, "Veşyü'l-çalem ve halyü'l-kerem" (er-Risâletü'l-Mehrecâniyye) adıyla anılan (İbn Bessâm eş-Şenterîni, I, 443-445) edebî sanatlarla örülüş uzun bir mektup

gönderdi. 437 Cemâziyelâhîrinde (Aralık 1045) Cezîretülhadrâ'da vefat etti. Babasının ölümüne üzülen tek oğlu da Mâleka'da (Malaga) öldü. İbnü'l-Hannât'ın tıp alanında hayli başarılı olduğu, tedavi ettiği kimseler arasında bazı hükümdar, vezir ve emirlerin de bulunduğu söylenmektedir (a.g.e., I, 438; İbn Saîd el-Mağribî, I, 122).

Çok sayıda şiir yazar İbnü'l-Hannât'ın manzumelerinin bir divanda toplandığı kaydediliyorsa da (İbnü'l-Ebbâr, I, 122) bu eser günümüze ulaşmamıştır. Başta İbn Bessâm'ın *ez-Zahîre*'si olmak üzere biyografisine yer veren eserlerde şiir ve risâlelerinden örnekler bulunmaktadır. Zamanımıza intikal eden methiyelerinin çoğu Hammûdîler'den Ali b. Hammûd, Kâsım b. Hammûd ve Muhammed el-Mehdî ile ilgilidir (İbn Bessâm eş-Şenterîni, I, 437-453). Dönemin büyük şair ve ediplerinden olan yakın dostu İbn Şüheyd ile manzum ve mensur olarak yaptığı edebî atışmaların ve onun vefatı üzerine kaleme aldığı mersiye'nin bazı parçaları da kaynaklarda yer almaktadır.

İbnü'l-Hannât'ın Eftasîler'den Ebû Bekir Muhammed el-Muzaffer, Vezir Ebû Ömer İbnü'l-Bâcî ve İbn Dürrî (a.g.e., I, 437-453; İbn Saîd el-Mağribî, I, 123) gibi yöneticilere yazdığı mektuplar Arap edebiyatında sanatlı nesrin güzel örneklerindedir. Günümüze ulaşan şiir ve risâlelerinde ortaya koyduğu ciddiyet ve vakar, İbn Bessâm'ın şaire nisbet ettiği müstehcenliği (*ez-Zahîre*, I, 438) teyit eder nitelikte görünmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. Muhammed Tâvit et-Tânçî), Kahire 1953, s. 53-54; İbn Bessâm eş-Şenterîni, *ez-Zahîre*, I, 437-453; İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla* (nşr. F. Codera), Madrid 1883, s. 640; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 77-78; İbnü'l-Kiftî, *el-Muhammedün mine's-şu'arâ* (nşr. Riyâd Abdülhamîd Murâd), Dimaşk-Beyrut 1408/1988, s. 461-463; İbnü'l-Ebbâr, *et-Tekmilâ*, Madrid 1886, I, 122-123; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, I, 121-124; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, I, 296, 483, 503; III, 263, 288, 610-611; H. Pérès, *La poésie andalouse en arabe classique au XI^e siècle*, Paris 1953, s. 69, 86, 97, 127, 259, 282-283; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 20; Ahmed İsâ, *Mu'cemü'l-etubbâ*, Beyrut 1982, s. 383-388; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edebe*, IV, 482; Ch. Pellat, "İbn al-Hannât", *EP* (İng.), III, 786; Âzertâş Âzernûş, "İbn Hannât", *DMBİ*, III, 372-373.



RAHMİ ER

İBNÜ'L-HARRÂNÎ

(bk. KUŞEYRÎ, Muhammed b. Saîd).

İBNÜ'L-HARRÂT

(ابن الخراط)

Ebû Muhammed Abdülhak
b. Abdirrahmân b. Abdillâh el-İşbîlî
(ö. 582/1186)

Hadis hâfızı ve fakih.

Rebîülevvel 514'te (Haziran 1120) İşbîliye'de (Sevilla) dünyaya geldi. 510 (1116) ve 516'da (1122) doğduğu da söylenmektedir. Ezd kabilesine mensup olduğu için Ezdî nisbesiyle de anılmış olup muhtemelen babası marangozluk yaptığından İbnü'l-Harrât lakabıyla tanındı. İlk tahsilini İşbîliye'de yaparak Ebû'l-Hasan Şüreyh b. Muhammed, İbn Berrecân diye bilinen Ebû'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdurrahman gibi âlimlerden hadis ve diğer dinî ilimleri öğrendi. Ebû'l-Kâsım b. Asâkir'den icâzet aldı; Muhyiddin İbnü'l-Arabî'den faydalandı. Ahmed b. Abdülmelik el-Ensârî'den kitap telifi ve dinî meseleleri çözmeye hususlarında metot bilgisi aldı. Lemtûnoğulları Devleti'nin yıkıldığı ve pek çok ilim adamının hayatını kaybettiği iç savaş yıllarında İşbîliye'den ayrılarak Bicây'e (Bougie) yerleşti ve ulucamide imam-hatiplik yaptı. Beytûlmakdis hatibi Ali b. Muhammed el-Meâfirî, Ebû'l-Haccâc el-Belevî, Muhammed b. Ahmed b. Gâlib el-Ezdî, Ebû'l-Abbas el-Azefî gibi âlimler onun talebesi oldu. Muhyiddin İbnü'l-Arabî, Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Ensârî kendisinden icâzet aldılar. Süfiliğiyle de tanınan İbnü'l-Harrât'ın Medyenîye tarikatının kurucusu Ebû Medyen ve diğer sûfilerle dostluk kurup tarikata intisap ettiği belirtilmektedir.

581'de (1185) Murâbit Devleti ileri gelenlerinden İbn Gâniye, Abbâsî Halifesi Ebû'l-Abbas Ahmed en-Nâsır adına halktan biat aldığı sırada İbnü'l-Harrât'ı kadılık makamına getirmişti. Bir müddet sonra idareyi ele geçiren Muvahhid Hükümdarı Ebû Yûsuf el-Mansûr, İbnü'l-Harrât'ın önceki idareyle iş birliği içinde olduğunu düşünerek öldürülmesini istemişse de İbnü'l-Harrât Rebîülâhîr 582'de (Temmuz 1186) Bicây'e'de vefat etti. 580 (1184) ve 581'de (1185) öldüğü de söylenmekte, ancak Gubrîni mezar taşında ölüm tarihi olarak 582 yazıldığını kaydetmektedir ('*Uvânü'd-dirâye*, s. 44).

Hadis hâfızı, Mâlikî fakih, edebiyatçı ve şair olan İbnü'l-Harrât yoğun siyasî hadiselerin ve kargaşanın hâkim olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen ilelül-hâfîs, ensâb, lugat, şiir ve zühd konuların-